

Ковальова Тетяна Володимирівна

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри права та європейської інтеграції Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України

ORCID: 0000-0003-2079-7101

e-mail: nojanojushka@gmail.com

**ТЕОРІЇ НАЦІЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ЗАСАДА ФОРМУВАННЯ
ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ**

Досліджено теорії нації та виділено ті теорії, які можуть бути визначені як методологічна засада формування державної мовної політики в Україні. Для розгляду обрано такі конституенти нації, як національно-мовна картина світу, національна свідомість, національна ідентичність. З'ясовано, що основою української політичної нації є етнічне ядро, складовою якого є мова, а Україна носить ім'я своєї титульної нації й найчисленнішого зі своїх корінних етносів – українського. Зазначено, що цей факт повинен бути основою державної мовної політики в Україні.

Ключові слова: державна мовна політика; національна ідентичність; національна свідомість; національно-мовна картина світу; теорії нації.

Постановка проблеми. Сучасна наука державного управління формує теоретичну базу дослідження національного розвитку та державотворчих процесів. Актуальність пошуків теоретичних та методологічних засад державної мовної політики в Україні зумовлена нестабільною державною мовною політикою як протягом усього періоду незалежності, так і в історичному ракурсі, несприйняттям частиною українського суспільства української мови як єдиної державної, несформованістю української національної ідентичності, використанням мовного питання для загострення відносин у суспільстві, у гібридній війні проти України, що становить уже не потенційну, а реальну загрозу існуванню України як держави.

У цьому контексті питання ролі й значення теорій нації для формування державної мовної політики в період незавершеного націєтворчого і державотворчого процесів є актуальним та становить науковий і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці, як слушно зазначає Г. Касьянов, панує хаос дефініцій нації, не існує згоди щодо поняття “українська нація”, певного набору формальних ознак поняття “українська нація”, які визнаються такими, що “з достатньою мірою адекватності відображають суттєві ознаки спільноти, що вважає себе, або ж яку вважають інші, “українською нацією”, який визначальний чинник вкладається в поняття “українська нація” етнічний чи політичний” [1].

У нормативно-правових актах України, зокрема в Конституції України, таке поняття, як “українська нація” не визначене, хоча й уживається разом із

терміном “український народ”, у межах якого об’єднуються “громадяни України всіх національностей”. Дослідник зазначає, що на момент ухвалення Основного Закону в термін “нація” вкладався переважно етнічний зміст (принаймні такий стереотип переважав і, очевидно, здебільшого у масовій свідомості); концепція “нації” не пов’язувалася з концепцією громадянства. У такому розумінні “українська нація” – це, передусім, етнічно-культурна, мовна спільнота [2].

Як справедливо зазначає Л. Нагорна, “...поняття “нація” є дискурсивно обумовленим... За великим рахунком, за поняттям “нація” нічого певного не стоїть. Можна розуміти під нацією і державу, і етнічну групу, і культурне співтовариство, і лінгвістичну спільноту...” [3].

У науковому дискурсі нація в різних контекстах була об’єктом уваги дослідників різних галузей науки, зокрема й державного управління, а саме: Б. Андерсона, Г. Євсєєвої, В. Карлової, Г. Касьянова, М. Козловця, І. Кресіної, Ю. Куца, І. Лопушинського, Л. Нагорної, С. Римаренка, О. Рябченко, В. Сичової, В. Старосольського, М. Степика та інших.

Зробимо нижче стислий огляд тих досліджень, які проводилися фахівцями з державного управління.

Ю. Куц розглядає управлінські аспекти етнонаціонального потенціалу українського державотворення, концептуальні засади управління етнонаціональними процесами в трансформаційний період [4].

Дисертація В. Карлової присвячена науковому осмисленню державно-управлінського аспекту формування такої ознаки нації, як національна самосвідомість, яка є духовною основою державотворчих процесів в Україні [5].

Роль мови у формуванні української нації розглядають Г. Євсєєва та І. Лопушинський. Г. Євсєєва досліджує, зокрема, мовну складову української національної ідеї, роль державної мови в національній інтеграції та зміцненні єдності держави [6]. У монографії І. Лопушинського розглядається рідна мова як важливий чинник консолідації української нації та роль рідної мови в становленні національно-мовної особистості школяра [7].

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявні дослідження теорій нації, а також ролі мовного чинника в процесі націогенезу, вивчення наукою державного управління теорій нації як методологічної засади державної мовної політики в Україні не проводилося.

Метою статті є доведення гіпотези про те, що теоретичні засади формування нації є методологічною основою державної мовної політики України на сучасному етапі державотворення, оскільки мова є однією з визначальних ознак української національної ідентичності та чинників творення української нації в умовах поліетнічного суспільства та зовнішніх загроз національній безпеці.

Виклад основного матеріалу. У науковій думці існує кілька теорій нації, у яких мовному чиннику належить різна роль*: комунікативна теорія (К. Дойч),

*При характеристиці теорій нації використовуємо класифікацію Г. Касьянова [8].

відповідно до якої мова є знаковою системою, за допомогою якої члени суспільства створюють, зберігають та передають інформацію; етатистська (Е. Гідденс), яка не розглядає мову як окремий чинник нації; етнологічна (етніцистська) (Е. Сміт), відповідно до якої націогенеза потребує етнічного підґрунтя з певним набором символів, міфів, культурних артефактів і зв'язків історично вироблених, чи винайдених, чи запозичених; інструменталістська (Б. Андерсон, Е. Гобсбаум), відповідно до якої нація – це уявлена спільнота, конструкт, елементом якого може бути й мова; соціологічна (М. Вебер, який вважав мову найважливішою ознакою нації) тощо.

У XVIII ст. Й. Гердер охарактеризував націю передусім як мовно-культурну спільноту. Ця ідея стала провідною в Центральній-Східній Європі в другій половині XIX ст., відколи почалося національне відродження. Європейцям, які не мали міцних політичних та економічних еліт, власної державності, а дехто й територіальної єдності (чехи, українці, словенці, балканські народи тощо), робили акцент на культурних і мовних компонентах цього відродження. Таким чином було відновлено етнічний зміст поняття “нація” в політичному контексті.

Однією з найпопулярніших серед дослідників націй стала концепція американського історика Б. Андерсона, який назвав націю “уявленою політичною спільнотою” [9], пояснюючи цю уявність тим, що “представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чути будуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності”. Отже, на думку Б. Андерсона, нація “це певний конструкт, який може наповнюватися різним змістом, зокрема й суб’єктивним. Водночас Б. Андерсон виділяє “лінгвістичну концепцію нації”, або “лінгвістичний націоналізм”, який ґрунтується на спільності мови та історії. Такий тип націоналізму склався в державах Центральної та Східної Європи, де саме формування нації відбувалося стихійно. Основою лінгвістичного націоналізму, як зазначає Б. Андерсон, є ідея про унікальність національної мови*.

Я. Крейдж і В. Велимський [10] пропонують поділ націй, із урахуванням мовного чинника, на: 1) повномасштабні, які можна ідентифікувати як за мовною, так і за державницькою ознакою, вони є водночас “політичними” й “етнічними” (автори зарахували українців до повномасштабних націй у 1981 р., коли була написана праця); 2) політичні нації, які мають власну державу, але не мають окремої власної мови як чинника самоідентифікації (бельгійці, австрійці, швейцарці тощо); 3) етнічні, тобто ті, що мають власну літературну (стандартизовану) мову, але не мають держави чи федерального статусу в межах іншої держави (валлійці, бретонці, каталонці, баски тощо – подекуди явне ототожнення етнічних груп з “нацією”); 4) перехідний тип – окрема етнічна група, яка не має ні власної літературної мови, ні держави чи

*Дослідники відзначають, що при всій різноманітності історичних сюжетів і географічних регіонів, охоплених у дослідженні Б. Андерсона, він зазначає скоріше не про націоналізм, а про національну ідентичність [11].

державного утворення, проте характеризується чітко визначеною етнічною самосвідомістю.

Отже, ні універсального визначення нації, ні стабільного набору її ознак не існує.

Проаналізувавши різні теорії нації, робимо висновок, що такий набір може складатися з мовних, культурних, територіальних, економічних, соціальних, психологічних і політичних характеристик, при цьому жодна з них не може бути домінантною у цьому переліку.

Звертаючись до об'єктивних ознак нації, Г. Касьянов зазначає, що українці як етнос були і залишаються автохтонами, отже, можна стверджувати про тривале, безперервне життя цього етносу у відносно стабільних територіальних межах, однак, як пише дослідник, “бездержавність українців, набагато триваліша аніж періоди державного існування, фактично перекреслює територіальну ознаку як важливу складову у визначенні “української нації”: українські етнічні землі постійно були поділені між різними державами. Якщо ж вести мову про модерну епоху, що стала часом інтенсивного формування української нації, то ми дійдемо парадоксального висновку: територіально українська нація остаточно оформилася завдяки радянському режимові, який завершив об'єднання основних українських етнічних земель у рамках Української РСР, хоча державність української нації в рамках Радянського Союзу була суто символічною” [12].

Однак не можна погодитися з позицією Г. Касьянова щодо завершення процесу формування української нації в модерну епоху. Вважаємо, що його було перервано політикою “радянзації”, створенням нової спільноти “радянський народ”, мовною асиміляцією і паралельно знищенням у 30-ті рр. XX ст. української інтелігенції та українського селянства як носіїв української ідентичності. Наслідки цих політичних дій Україна відчуває й на сьогодні, а стверджувати про сформовану національну ідентичність в Україні зарано.

На це вказують й О. Рябченко та В. Сичова: “... формування української національно-культурної ідентичності відбувалося в умовах наздоганяючої модернізації набагато пізніше розвинених європейських держав, при поєднанні тенденцій інтеграції і децентралізації державного управління, виникненні культурного Модерну початку XX ст., для якого характерний національний активізм. Однак після втрати Україною суверенітету, встановлення на її території соціалістичного ладу, тоталітарного режиму в кінці 1920-х років культурний Модерн і процес формування національно-культурної ідентичності були перервані” [13].

На сьогодні Україна проходить новий виток своєї історії, яка пишеться в суперечливих умовах (як, до речі, і сто років тому): прогресивні прагнення побудувати успішну державу як складову європейської спільноти, з одного боку, і ретроградні рефлексії у бік колишнього “старшого брата”, які гальмують ці прагнення, – з іншого. Складність сучасного етапу державотворення в Україні поглиблюється гібридною війною, яка насправді є не лише війною за території,

а й за розуми людей як носіїв національних маркерів. У період збройної агресії (від 2014 р. й донині) питання мови в Україні актуалізувалося, адже, пригадаймо, формальним приводом для руйнування кордонів України був саме захист російськомовного населення на її території. Не забуваймо й про латентний конфлікт між Україною і Угорщиною щодо угорськомовної національної меншини України.

Відомий дослідник теорій нації В. Старосольський не визнавав мову націєтворчим чинником, але вказував на її очевидний зв'язок із нацією, зазначаючи, що "... мова становить сей здавалось би одинокий об'єктивний зовнішній критерій, по якому можна пізнавати існування нації. Так Челлен каже: "Коли можна уважати процес творення нації покінченим так, що нація доспіла до особовості? ...Перша (відповідь) звучить: тоді, коли дотичній народній групі повелося сотворити власну мову. Тут показується, як пов'язані національність і мова в новому світлі: як причина та наслідок" (виділено нами – Т. К.) [14].

У контексті обраного напрямку дослідження розглянемо три конституенти нації, які виокремлюються у теоріях нації і є визначальними для української нації: національна мовна картина світу, національна самосвідомість, національна ідентичність.

Заслугує уваги науковий підхід, відповідно до якого мова визнається ознакою нації на підставі дослідження мовної картини світу (далі – МКС) як соціокультурного феномена, який відображує концептуальну картину світу [15, 16]. Мовна свідомість народів, які мешкають на різних територіях в умовах специфічної культури й історії, по-різному відображає навколишній світ, формує лексичну систему, у якій зафіксовано як загальнолюдські, так і національно специфічні елементи мовної картини світу.

Як відомо, В. фон Гумбольдт створив лінгвістичну концепцію про подібність духу і мови. Він стверджував, що вивчати мовну картину світу як суто лінгвістичне явище недоцільно, оскільки первинно співвідносними є поняття мови і культури, мови та менталітету етносу, а нація, яка говорить однією мовою, вміщує в собі всі нюанси людської самотності [17].

Кожна мова відображає певний спосіб сприйняття та концептуалізації світу. Відображені в ній значення створюють цілісну систему поглядів, певний колективний світогляд, який стає обов'язковим для всіх носіїв мови.

Тези "нація окреслюється мовою" та "мова – найбільш видима ознака національного" дають підстави розглядати *національно-мовну картину світу*. Як зазначає О. Кульматичка, "мови різняться не лише граматиною і лексикою, а ще й національно-культурним поділом світу, виділенням у ньому важливих для певного народу ...елементів та якостей" [18].

В. Наумов вважає вербальні форми мовної поведінки маркерами відповідної національної приналежності. Так, японці виявляють неординарні варіанти реалізації соціального і ментального факторів. Широко відоме іноземцям японське слово "аригато", яке перекладається як "спасибі", буквально означає

“ви ставите мене в складне становище”. Інший зворот “сумімасен” означає “тепер мені повік з вами не розрахуватися” [19].

Дослідження лінгвістів доводять, що найбільш національно маркованим рівнем мови є фразеологічний [20 – 23]. Фразеологічні символи – невід’ємна складова частина символів культури. Так, О. Левченко у своєму дослідженні фразеологічної символіки в різних мовах робить висновок про те, що національно-культурна специфіка фразеології полягає у: 1) способі членування світу, що відображає особливості менталітету; 2) способі вербалізації; 3) заповненні метафоричної моделі на вербальному рівні специфічними компонентами; 4) відображенні прототипних та стереотипних уявлень [24].

Наступним конституентом нації визначаємо національну свідомість. Свідомість – це відображення дійсності нервово-мозковою системою людини, це усвідомлене буття, суб’єктивний образ світу. Вона охоплює як раціональне, так і чуттєве відображення дійсності, як пізнавальне, так і емоційно-оцінне ставлення людини до світу [25].

Свідомість пов’язана з мисленням через мову, а мова пов’язана з мисленням безпосередньо, що доведено, зокрема, О. Потебнею, А. Шлейхером, Ф. де Соссюром.

В українській науковій думці немає універсального визначення поняття національної свідомості. Це можна пояснити тим, що вона є “скоріш пучком концепцій, в яких кожна, ґрунтуючись на особливому підході, висвітлює певний аспект поняття” [26]. І хоча повністю охопити сутність такого багатогранного феномена, як національна свідомість, практично неможливо, проте можна окреслити його основні смислові аспекти, як-от: “весь комплекс уявлень національності про саму себе (у тому числі й належності до неї), її усвідомлених інтересів, цінностей, орієнтирів і настанов щодо ставлення до інших національностей” [27]; “різновид колективної свідомості, сукупність відповідних соціально-економічних, політичних, морально-етичних, філософських, духовно-релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ідеалів та ціннісних орієнтацій”; “осмислений вияв національної ідентичності” [28]; “складна модернізована система духовних феноменів та їх утворень, які сформувалися в процесі історичного розвитку нації, відображають основні засади її буття та розвою” [29].

Національна свідомість історично формується у процесі націєтворення, шляхом усвідомлення представниками етносу свого походження та органічного зв’язку зі своїм культурним корінням, визнання самотності рідної культури, мови, національних особливостей, менталітету й почуття загальнонаціональної солідарності [30].

Формування національної свідомості залежить від багатьох об’єктивних факторів. Як зазначає Г. Редькіна, “...якщо для західних науковців концентрація їхнього наукового інтересу довкола етнічної, національної, етнополітичної тощо свідомості зумовлена передусім глобалізацією з її руйнівними наслідками для

національних держав та етнічних культур, то для українських – триваючими процесами націє- та державотворення” [31].

Узагальнивши наявні визначення національної свідомості, дамо уточнення дефініції цього поняття, а національною самосвідомістю будемо вважати колективне або індивідуальне уявлення про національну належність особи чи спільноти, специфічні риси власної нації, національні цінності, спільне історичне минуле та спільне історичне майбутнє.

Феноменом національної, зокрема етнічної, свідомості є архетипи – форми вираження колективного несвідомого (К. Юнг), праформи культури (С. Кримський), символічні образи – зорові, звукові, мовні, асоціативні тощо.

В архетипах (колективному несвідомому) К. Юнг виділяє три структурні рівні: поверховий (сімейний), середній (етнічний і національний) та глибинний (загальнолюдський). На етнічному (колективному) рівні архетипи існують як елементи етнічної міфології, пам’яті, свідомості, як мовні образи (що яскраво відображається у лексиці та фразеології мови), певні стереотипи поведінки, особливості темпераменту, психології, менталітету.

Отже, національна свідомість у своїй основі є багатовимірною. Проте не викликає сумніву той факт, що одним із її ідентитентів є мова, а національна свідомість виражається в національно-мовній картині світу.

Наступним конституентом нації, який є основою її формування, є *національна ідентичність*. Загалом, її розуміють як “колективну належність до конкретної національної спільноти, її культури” [32]. На думку американської дослідниці Л. Грінфелд, “національна ідентичність в її суто сучасному розумінні є ідентичністю, яка полягає у належності до “народу”, найважливішою ознакою якого є те, що його визнають як “націю”. Дослідниця називає п’ять найважливіших ідентитетів нації та національної ідентичності: 1) людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників і прагнуть продовжувати спільне співіснування; 2) спільне історичне минуле, спільні обов’язки й уявлення про спільне майбутнє; 3) спільні дії, тобто дійова ідентичність; 4) постійне проживання в одній країні; 5) спільні характеристики, які об’єднуються поняттям “національний характер” і які формують загальнонародну культуру [33]. До останнього належить і мова.

Національна ідентичність – це “широкий комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв’язків та історичних уявлень, який є основою самоідентифікації окремих осіб та груп людей із певною нацією як самобутньою спільнотою, що має свою історію, територію, мову, історичну пам’ять, культуру, міфи, традиції, об’єкти поклоніння, національну ідею” [34].

Загалом, можемо дати таке визначення національної ідентичності: це ототожнення себе з певною нацією за набором певних ознак нації, усвідомлення себе частиною національної спільноти. При цьому зауважимо, що “національна ідентичність – складний феномен, змістовне наповнення якого для кожної країни специфічне” [35].

Д. Кравченко зазначає, що етнічна ідентичність може вважатися вродженою, має ознаки постійності, оскільки заснована на спільності культури й походження, які є тривалими й незмінними. Національна ж ідентичність не є вродженим феноменом і може виникати, змінюватися й зникати під впливом політичних, економічних і соціокультурних чинників. Особливо це стосується епохи глобалізації, коли входження до складу держав наднаціональних утворень супроводжується поступовою зміною структури та ієрархії колективної ідентичності [36]. Однак зауважимо, що така позиція стосується політичної нації й залишає поза увагою етнічну основу нації.

Слушно з цього приводу висловлюється С. Римаренко: "... у чистому вигляді концепція політичної нації" має, на нашу думку, мало шансів на успіх, бо вона ігнорує досвід сучасної науки, яка при визначенні змісту нації поряд з такими ознаками, як спільна територія, історична пам'ять, масова й громадянська культури, економіка, єдині юридичні права та обов'язки передбачає також наявність певного етнічного ядра, навколо якого формується нація, а отже, й прийняття всіма громадянами певних соціокультурних норм (у тому числі й у мовному плані), без яких єдність нації стає блефом" [37].

У багатьох європейських країнах процеси утворення політичних націй супроводжувалися становленням й утвердженням літературних мов. Так, наприклад, після розпаду Австро-Угорської імперії чехи й словаки будують Чехословацьку державу зі своєю – чехословацькою – мовою як символом окремої нації. Вони відновлюють втрачений за час імперської експансії лексичний склад мови, зокрема й шляхом утворення нових слів. І навіть створення метамови фашистською Німеччиною для своїх громадян, що буде відрізняти їх від решти, свідчить про бажання виокремитися, показати унікальність німецької нації з власною мовою, об'єднаної навколо Третьої імперії [38].

Щоправда тут треба звернути увагу на принципову відмінність мотивації створення мов у цих двох країнах.

Чехословаччина стала для поневолених Австро-Угорщиною чехів і словаків новим форматом національної держави, де вони нарешті отримали незалежність, самостійність, національно самовизначилися, а спільна мова їм була потрібна для згуртування нації, яка не розчиниться під тиском зовнішніх загроз.

Зовсім інші спонукання були в ідеологів Третього Райху – створення "мови переможця" не лише як інтеграційного чинника, а і як ідеологічного інструменту*. В. Наумов зазначає із цього приводу: "Не в підкоренні мові переможця справа, а в побудові нацизмом такої моделі мовленнєвої рефлексії, яка керувала мовленнєвою діяльністю й окремого індивіда, і всього соціуму в цілому. Коли всі без винятку засоби масової інформації..., заклади культури й освіти використовують єдину метамову, яка проникає в підсвідомість індивіда і веде його за собою, як нитка Аріадни" [39].

*Це детально описує В. Клемперер у своїй праці "ЛТІ. Язык третьего рейха. Записная книжка филолога" [40].

Ці два приклади дають підстави для висновку: мова є знаряддям, яке на певному історичному етапі відіграє роль інтегративного чинника та національного маркера, що й повинно бути основою державної мовної політики. Якщо ідея державності сприймається суспільством позитивно, то й мовотворення є конструктивним (як у Чехословаччині, Ізраїлі), якщо суспільство не вітає створення нової держави, то й мова не буде жити.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

1. Визначено, що попри методологічний плюралізм теорій нації, неоднозначне тлумачення поняття нації та нестабільність її ознак у багатьох теоріях, мова розглядається як маркер національної ідентичності, “символ соціальної солідарності” (Е. Сепір), засіб “перетворення розрізнених індивідів на узгоджену, організовану єдність” (П. Сорокін), “зовнішній критерій, по якому можна пізнавати існування нації” (В. Старосольський) тощо.

Хоча мова сама по собі не відіграє вирішальної ролі в становленні нації та національної ідентичності, вона набуває значення тоді, коли перетворюється на символічну цінність і виконує інтеграційну роль.

2. Розглянуто національномовну картину світу, національну свідомість, національну ідентичність як конституенти нації.

Проведене дослідження доводить, що приналежність до певної нації (національна ідентичність) виявляється у національній свідомості, яка формується, зокрема, через мислення й мову і відображається в національномовній картині світу. Своєю чергою, національномовна картина світу відображає особливості концептуальної картини світу соціальної спільноти, об’єднаної певними чинниками (наприклад, територією, економікою, історією та/або сучасністю, мовою або метамовою тощо).

Досліджено, що процес формування української нації в модерну епоху було перервано політикою “радянзації”, створенням нової спільноти “радянський народ”, мовною асиміляцією і паралельно знищенням у 30-ті рр. XX ст. української інтелігенції та українського селянства як носіїв української ідентичності. Наслідки цих політичних дій Україна відчуває й на сьогодні, а аналізувати сформовану національну ідентичність в Україні зарано.

3. Уточнено дефініції термінів “національна свідомість” і “національна ідентичність”.

Так, національну свідомість визначаємо як колективне або індивідуальне уявлення про свою національну належність, специфічні риси власної нації, національні цінності, спільне історичне минуле та спільне історичне майбутнє.

Національною ідентичністю вважаємо ототожнення особи/спільноти з певною нацією за набором певних ознак нації, усвідомлення себе частиною національної спільноти.

4. Доведено, що теоретичні засади формування нації є методологічною основою державної мовної політики України на сучасному етапі державотворення, оскільки мова є однією з визначальних ознак української

національної ідентичності та чинників творення української нації в умовах поліетнічного суспільства та зовнішніх загроз національній безпеці.

Дослідники погоджуються з тим, що основою української політичної нації є етнічне ядро, складовою якого є мова, а Україна носить ім'я своєї титульної нації й найчисленнішого зі своїх корінних етносів – українського. Цей факт повинен бути основою націєтворення та державного будівництва і, відповідно, державної мовної політики, основою якої є модель “державна українська мова ↔ мови національних меншин і корінних народів”, відповідно до Конституції України.

Список використаної літератури

1. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ : Либідь, 1999. С. 260.
2. Там само. С. 260.
3. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ : Світогляд, 2005. С. 162.
4. Куц Ю. О. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект : монографія. Харків : ХарПІ УАДУ, 2002. 204 с.
5. Карлова В. В. Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект : автореф. дис. ... д-ра держ. упр. Київ, 2013. 39 с.
6. Євсеева Г. Мова як чинник національної самоідентифікації та державотворення в Україні // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. Вип. 1 (1) / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 3—13.
7. Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: досвід, проблеми та перспективи. Київ ; Херсон : Олді-плюс, 2006. 456 с.
8. Касьянов Г. Теорії нації... 349 с.
9. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. В. Мороза. Київ : Критика, 2001. С. 22.
10. Крейдж Я., Велимський В. Етнічні та політичні нації в Європі. Нью-Йорк, 1981. С. 58, 59.
11. Коротеева В. В. Существуют ли общепринятые истины о национализме? // Pro et Contra. 1997. Т. 2. № 3. С. 185—203.
12. Касьянов Г. Теорії нації... С. 260.
13. Рябченко О. Л., Сичова В. В. Украинская национально-культурная идентичность в условиях проекта Модерна начала XX и начала XXI веков: компаративный анализ // (Дез)интеграція держава и национални идентитет на почетку 21 века: едиција расправе : зб. радова са међународног научног скупа одржаног у Београду 28 – 29. априла 2014 год. / за изд. Др. Живојин Ђурић, научн. савет. ; приред. З. Милошевић, Ж. Ђурић. Београд : Институт за политичке студије, 2014. С. 323.
14. Старосольський В. Теорія нації. Київ : Вища школа, 1998. С. 24.
15. Манакин В. М. У пошуках мовної моделі світу // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. стат. Вип. 9 / від. ред. О. О. Тараненко. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. 484 с.
16. Sapir E. Grading: A study in semantics // Philos. Rev. 1944. 61 p.

17. Гумбольдт В фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 2000. С. 165.
18. Кульматицька О. “Мовна картина світу” і “культура”: співвідношення понять // Семантика мови і тексту : матер. IX міжнар. конф. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. С. 252.
19. Наумов В. Лингвистическая идентификация личности. Москва : ЛЕНАНД, 2017. С. 85.
20. Свердан Т. П. Етнокультурна семантика фразеологізмів у структурі етномовної картини світу // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. 2013. Вип. 34. С. 214—216. (Серія : Філологічна).
21. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. 2-е вид., випр. й доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.
22. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 265 с.
23. Ковальова Т. Мовний компонент національної самосвідомості як визначальний чинник мовної політики держави // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. № 3/4. Харків : Вид-во ДокНаукДержУпр, 2010. С. 161—165.
24. Левченко О. Фразеологічна символіка... С. 35.
25. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. Т. 10 : Салют-Стоговізі / голов. редкол. : М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1977. 1985. Вид. 2-ге, 1983. С. 59.
26. Паніч Ю. Національна свідомість українських громадян в сучасних умовах // Політичний менеджмент. 2006. № 6. С. 45.
27. Бромлей Ю. Национальные процессы в СССР: в поисках новых подходов. Москва, 1997. С. 57.
28. Розумний О. М. Феномен національної ідентичності. Комплементарність і національна свідомість // Українська політична нація: проблеми становлення : зб. наук. ст. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), М. Т. Степика, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2012. С. 167.
29. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітичний аналіз) : монографія. Київ : Вища школа, 1998. С. 82.
30. Івченко Ю. В. Національна свідомість і патріотизм як чинники відродження української держави // Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 6 (21). Т. 1. С. 18—21.
31. Редькіна Г. М. Національна свідомість молоді України в умовах політичної кризи // Грані. 2015. № 11/1 (127). С. 52.
32. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads of Modernity. Cambridge MA : Harvard University Press, 1992. P. 57.
33. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 34—36.
34. Нагорна Л. П. Ідентичність національна // Енциклопедія історії України : в 3 т. Т. 3 : Е – Й / редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2005. 672 с.
35. Руденко Ю. Національна ідентичність як складова цивілізаційної ідентичності в контексті національної безпеки // Українознавчий альманах. 2016. Вип. 18. С. 34.
36. Кравченко Д. Національна ідентичність українців: соціокультурний вимір. Аксіологія сучасних стратегій і практик. 2015. № 1 (5). С. 100.

37. Римаренко С. Українська політична нація – міф чи реальність? Україна в сучасному світі : матер. конф. укр. випускн. прогр. наук. стаж. у США (12 – 15 вересня 2002 р., м. Ялта). Ялта, 2022. С. 10.

38. Клемперер В. ЛТІ. Язык третьего рейха. Записная книжка филолога. Москва : Прогресс-Традиция, 1998. 167 с.

39. Наумов В. Государство и язык. Формулы власти и безвластия. Москва : КомКнига, 2010. С. 58, 59.

40. Руденко Ю. Національна ідентичність... С. 31—34.

Статтю подано: 28.01.2020

Статтю схвалено: 13.02.2020

Kovalova Tatiana Volodymyrivna

*PhD, associate professor, Law and European Integration Department,
Kharkiv Regional Institute of Public Administration
of the National Academy of Public Administration
under the President of Ukraine*

ORCID: 0000-0003-2079-7101

e-mail: nojanojushka@gmail.com

THEORIES OF NATION AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR THE FORMATION OF STATE LANGUAGE POLICY

Problem setting. Modern science of public administration forms a theoretical basis for the study of national development and state-building processes. The urgency of the search for theoretical and methodological foundations of state linguistic policy in Ukraine is caused by unstable state linguistic policy both during the whole period of independence and in the historical perspective, by the unacceptable part of Ukrainian society of Ukrainian as a single state, by the non-formation of Ukrainian national identity for the use of language. society, in the hybrid war against Ukraine, which is no longer a potential but a real threat to Ukraine's existence as a state.

In the normative legal acts of Ukraine, in particular in the Constitution of Ukraine, such a term as "Ukrainian nation" is not defined, although it is used together with the term "Ukrainian people", within which "citizens of Ukraine of all nationalities" are united. The researcher notes that at the time the Basic Law was enacted, the term "nation" contained mostly ethnic content (at least such a stereotype prevailed and, apparently, prevails in the mass consciousness), the concept of "nation" did not relate to the concept of citizenship. In this sense, the "Ukrainian nation" is primarily an ethno-cultural, linguistic community.

Recent research and publications analysis. In scientific discourse, the nation in various contexts has been the subject of attention of researchers in various fields of science, including public administration, namely: B. Anderson, H. Yevsyeyeva, V. Karlova, G. Kasianov, M. Kozlovets, I. Kresina, Yu. Kuts, I. Lopushinsky, L. Nagornaya, S. Rymarenko, O. Ryabchenko, V. Sychova, V. Starosolsky, M. Stepko and others.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. Despite the available research on theories of the nation, as well as the role of the linguistic factor of national genesis, there has been no study of the science of public administration of theories of the nation as a methodological basis of state language policy in Ukraine.

The purpose of the article is to hypothesize that the theoretical foundations of nation-building are the methodological basis of the state language policy of Ukraine at the present stage of state formation, since language is one of the defining features of Ukrainian national identity and factors of creation of the Ukrainian nation under conditions of multiethnic society and external threats to the nation.

Paper main body. There is neither a universal definition of a nation nor a stable set of features.

Having analyzed the various theories of the nation, we conclude that such a set may consist of linguistic, cultural, territorial, economic, social, psychological and political characteristics, and none of them can be dominant in this list.

Three constituents of the nation, which stand out in the theories of the nation and are decisive for the Ukrainian nation, are considered in the context of the chosen direction of research: the national linguistic picture of the world, national identity, national identity.

Noteworthy is the scientific approach whereby language is recognized as a feature of the nation based on the study of the linguistic picture of the world as a sociocultural phenomenon that reflects a conceptual picture of the world.

Each language reflects a particular way of perceiving and conceptualizing the world. The values reflected in it create a coherent system of views, a kind of collective outlook that becomes mandatory for all native speakers.

The next constituent of the nation, we define the national consciousness. national consciousness means the collective or individual perception of the national identity of a person or community, the specific traits of one's own nation, national values, a shared historical past and a shared historical future.

National consciousness is historically formed in the process of nationalization, through awareness of the ethnicity of its origin and organic connection with its cultural roots, recognition of the original character of the native culture, language, national peculiarities, mentality and sense of national solidarity.

The next constituent of the nation that underlies its formation is national identity. We can give the following definition of national identity: it is the identification of oneself with a certain nation by the set of certain characteristics of a nation, the realization of oneself as part of the national community.

Conclusions of the research and prospects for further studies. In spite of the methodological pluralism of the theories of the nation, the ambiguous interpretation of the concept of the nation and the instability of its features in many theories, language is regarded as a marker of national identity, a "symbol of social solidarity" (E. Sapir), a means of "transforming disparate individuals into a coherent, organized" Sorokin), "an external criterion by which one can know the existence of a nation" (V. Starosolsky), and others.

Although language itself does not play a decisive role in the formation of a nation and national identity, it becomes meaningful when it is transformed into symbolic value and fulfills an integrative role.

As constituents of the nation, the article deals with the national-linguistic picture of the world, national consciousness, national identity.

The conducted research proves that belonging to a certain nation (national identity) is manifested in the national consciousness, which is formed, including through thinking and language, and is reflected in the national-linguistic picture of the world. In turn, the

national-linguistic picture of the world reflects the peculiarities of the conceptual picture of the world of a social community united by certain factors (eg, territory, economy, history and/or modernity, language or metam, etc.).

We believe that the process of forming the Ukrainian nation in the modern era was interrupted by a policy of “Sovietization”, the creation of a new community, the “Soviet people”, linguistic assimilation, and the simultaneous destruction in the 1930s of the Ukrainian intelligentsia and the Ukrainian peasantry as carriers of Ukrainian identity. The consequences of these political actions are still felt by Ukraine today, and it is too early to speak about the established national identity in Ukraine.

Researchers agree that the core of the Ukrainian political nation is the ethnic core, whose constituent is language, and Ukraine bears the name of its titular nation and the largest of its indigenous ethnic groups – Ukrainian. This fact should be the starting point of nation-building and state-building and, accordingly, of state language policy, which is based on the model of “state Ukrainian language – languages of national minorities and indigenous peoples”, which is in accordance with the Constitution of Ukraine.

Key words: state language policy; national identity; national consciousness; national-linguistic picture of the world; theory of the nation.

References

1. Kasianov, H. (1999). *Teorii natsii ta natsionalizmu*. Kyiv: Lybid. pp. 349 [in Ukrainian].
2. Ibid. pp. 260.
3. Nagorna, L. P. (2005). *Politychna mova i movna polityka: diapazon mozhlyvostej politychnoi lingvistyky*. Kyiv: Svitogiad. pp. 162 [in Ukrainian].
4. Kuts, Yu. O. (2002). *Etnopolitychni derzhavotvorchy protsesy v Ukraini: upravlinskyi aspekt*. Kharkiv: KRI NAPA. 204 p. [in Ukrainian].
5. Karlova, V. V. (2013). *Nacionalna samosvidomist yak dukhovna osnova derzhavotvorchykh protsesiv v Ukraini: upravlinskyi aspekt* (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
6. Yevsyeyeva, H. (2009). Mova yak chynnyk natsionalnoi samoidentyfikatsii ta derzhavotvorennia v Ukraini. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Issue 1 (1), pp. 3-13 [in Ukrainian].
7. Lopushynskyi, I. P. (2006). *Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi movnoi polityky v haluzi osvity Ukrainy: dosvid, problem ta perspektyvy*. Kyiv; Kherson: Oldi-plyus. pp. 22 [in Ukrainian].
8. Kasianov, H. (1999). *Teorii natsii...* pp. 349.
9. Anderson, B. (2001). Uiavlenni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia *natsionalizmu*. Kyiv: Krytyka. 212 p. [in Ukrainian].
10. Kreidzh, Ya. & Velimskyi, V. (1981). *Etnichni ta politychni natsii v Yevropi*. New-York. pp. 58, 59 [in Ukrainian].
11. Koroteieva, V. V. (1997). Sushchestvuyut li obshcheprinyatyie istyny o natsionalizme? *Pro et Contra*, Vol. 2, № 3, pp. 185-203 [in Russian].
12. Kasianov, H. (1999). *Teorii natsii...* pp. 260.
13. Riabchenko, O. L. & Sychova, V. V. (2014). *Ukrainskaia natsionalno-kulturnaia identichnost v usloviakh proekta Moderna nachala XX I nachala XXI vekov: komparativnyi analiz*, (Dez) intehratsiya derzhav ta natsionalna identychnist na pochatku XXI stolittya:

dyskusiyne vydannya, Proceedings Scientific Conference. Belhrad: Instytut politychnykh doslidzhen. pp. 323–341 [in Russian].

14. Starosolskyi, V. (1998). *Teoria natsii*. Kyiv: Vyscha shkola. pp. 24 [in Ukrainian].

15. Manakin, V. M. (2009). U poshukakh movnoi modeli svitu. *Problemy zistavnoi semantyky*. Kyiv: KNLU, Issue 9, 484 p. [in Ukrainian].

16. Sapir, E. (1944). Grading: A study in semantics. *Philos. Rev*, 61 p.

17. Humboldt, V. fon. (2000). *Izbrannye stati po yazykoznaniyu*. Moskva: Prohress. pp. 165 [in Russian].

18. Kulmatytska, J. (2006). “Movna kartyna svitu” i “kultura”: spivvidnoshennia poniat, Semantyka movy i tekstu, Proceedings of the IX International Conference. Ivano-Frankivsk: VDV CIT. pp. 252 [in Ukrainian].

19. Naumov, V. (2017). *Linhvisticheskaja identifikatsia lichnosti*. Moskva: LENAND. pp. 85 [in Russian].

20. Sverdan, T. P. (2013). Etnokulturna semantyka frazeolohizmiv u strukturi etnomovnoi kartyny svitu. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*, Issue 34, pp. 214-216 [in Ukrainian].

21. Holubovska, I. O. (2004). *Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu*. (2nd ed.). Kyiv: Lohos. 284 p. [in Ukrainian].

22. Levchenko, O. (2005). *Frazeolohichna symbolika: linhvokulturolohichni aspekt*. Lviv: LRIPA NAPA. 265 p. [in Ukrainian].

23. Kovalova, T. (2010). Movnyi component natsionalnoi samosvidomosti yak vyznachalniy chynnyk movnoi polityky derzhavy. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, № 3/4, pp. 161-165 [in Ukrainian].

24. Levchenko, O. (2005). *Frazeolohichna symbolika...* pp. 35.

25. Bazhan, M. P. (Ed.). (1983). *Ukrainska radianska entsyklopedia*. (Vol. 10, pp. 59). Kyiv: Holovna redakcia URE [in Ukrainian].

26. Panich, Yu. (2006). Natsionalna svidomist ukrainskykh hromadian v suchasnykh umovakh. *Politychnyi menedzhment*, № 6, pp. 45 [in Ukrainian].

27. Bromlei, Yu. (1997). *Natsionalnye protsesy v SSSR: v poiskakh novykh podkhodov*. Moskva. pp. 57 [in Russian].

28. Rozumnyi, O. M., & Rozumnyi, M. M., Stepyk, M. T., Yablonskyi, V. M. (Eds.) (2012). Fenomen natsionalnoi identychnosti. Komplementarnist i natsionalna svidomist. *Ukrainska politychna natsia: problem stanovlenia*. Kyiv: NISD. pp. 167.

29. Kresina, I. O. (1998). *Ukrainska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy (etnopolitychnyi analiz)*. Kyiv: Vyscha shkola. pp. 82 [in Ukrainian].

30. Ivchenko, Yu. V. (2017). Natsionalna svidomist i patriotyzm yak chynnyky vidrozhennia Ukrainskoi derzhavy. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, Issue 6 (21), Vol. 1, pp. 18-21 [in Ukrainian].

31. Redkina, H. M. (2015). Natsionalna svidomist molodi Ukrainy v umovakh politychnoi kryzy. *Hrani*, № 11/1 (127), pp. 52 [in Ukrainian].

32. Greenfeld, L. (1992). *Nationalism: Five Roads of Modernity*. Cambridge MA: Harvard University Press, pp. 57 [in Ukrainian].

33. Kozlovets, M. A. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii*. Zhytomyr: ZHDU im. I. Franka. pp. 34-36 [in Ukrainian].

34. Nahorna, L. P., & Smolii, V. A. (Eds.). (2005). *Identychnist natsionalna. Entsiklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 3, 672 p.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

35. Rudenko, Yu. (2016). Natsionalna identychnist yak skladova tsyvilizatsiinoi identychnosti v konteksti natsionalnoi bezpeky. *Ukrainoznavchyi almanakh*, Issue 18, pp. 34 [in Ukrainian].

36. Kravchenko, D. (2015). Natsionalna identychnist ukrainsiv: sociokulturnyi vymir. *Aksiologhiia suchasnykh stratehii i praktyk*, № 1 (5), pp. 100 [in Ukrainian].

37. Rymarenko, S. (2002). *Ukrainska politychna natsiia – mif chy realnist? Ukraina v suchasnomu sviti*. Proceedings of the Conference Title. Jalta. pp. 10 [in Ukrainian].

38. Klemperer, V. (1998). *LTI. Jazyk treteho reikha. Zapisnaia knizhka filoloha*. Moskva: Progress-Traditsia. 167 p. [in Russian].

39. Naumov, V. (2010). *Hosudarstvo I jazyk. Formuly vlasti I bezvlastia*. Moskva: KomKnih. pp. 58, 59 [in Russian].

40. Rudenko, Yu. (2016). Natsionalna identychnist... pp. 34 [in Ukrainian].

Paper submitted: 28.01.2020

Paper accepted: 13.02.2020

Цитування: Ковальова Т. В. Теорії нації як методологічна засада формування державної мовної політики // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 1 (62) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2020. С. 28—43. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.62.2020.205766>).

Citation: Kovalova, T. V. (2020). Theories of nation as a methodological basis for the formation of state language policy. *Efficiency of Public Administration*, Issue 1 (62), pp. 28-43. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.62.2020.205766>).